

ІСТОРІЯ ДОРУНІЧНИХ ЗНАКІВ: ВУЗЛИКОВА КОМУНІКАЦІЯ

Розглядається одна з первинних форм фіксації та передачі інформації — вузликова комунікація. Проаналізовані особливості форм вузликової комунікації: слов'янської, китайської, інків та ін.

Ключові слова: вузлик, знак, інформація, комунікація, руна.

Рассматривается одна из первичных форм фиксации и передачи информации — узелковая коммуникация. Проанализированы особенности форм узелковой коммуникации: славянской, китайской, инков и др.

Ключевые слова: узел, знак, информация, коммуникация, руна.

In this article is considered one of the primary forms of communication — communication topaceous. There are analysed the peculiarities of nodular forms of communication: Slavic, Chinese, Incas and others.

Key words: nodule, sign, information, communication, rune.

У період стрімкого розвитку інформаційного суспільства набуває актуальної значущості теоретичне дослідження в галузі соціальних комунікацій щодо пошуку історичних коренів зародження первинних форм фіксації інформації для успішної комунікації. З давніх часів у людей виникала потреба в ефективних носіях інформації. Одним з таких найдавніших засобів фіксації та передачі інформації є вузлики.

У різних народів вузликова комунікація мала різні назви. Наприклад, у слов'ян — наузи, інків — кіпу, в жителів острова Пасхи — вампум. Однак за змістом та зображенням вони дуже подібні. Вузликовий лист «цзе-шен» був відомий у стародавньому Китаї. Популярності вузликова комунікація набула також у латишів, карелів і фінів, де й нині знаходять клубки з вузливими п'ясьменами [2; 4; 6; 9].

Вузлики були одними з перших знаків для передачі фіксованої системи повідомлень, тобто це засоби, які розбивають інформаційний контент на елементи і надають можливості фіксувати великий обсяг інформації.

Мета статті — проаналізувати особливості вузликової комунікації різних народів, дослідити передумови її виникнення та фактори розвитку.

Розглянемо детальніше особливості слов'янської вузликової комунікації. Ще задовго до Кирила і Мефодія слов'яни мали свою оригінальну систему знакової комунікації, так звану «вузлову писемність», або наузи. Знаки цієї «писемності» не записувалися, а передавалися за допомогою вузликів, зав'язаних на нитках, які

замотували в клубки-книги. Назва «наузи» походить від слова «узи» й однокореневого дієслова «нав'язувати» [2].

Згідно з повір'ями, різні вузли мають різну дію, зав'язування й розв'язування вузлів добрими і злими людьми має протилежні результати. В одному сходяться всі легенди, повір'я та свідчення — сила у вузлах закладена велика. Вузли були поширені в усіх сферах буття слов'ян. Наприклад, за повір'ями приморських народів, за допомогою вузлів можна впливати на вітер. На островах Північної Європи моряки, виходячи в море, купували в бабусь-відунь пучки «хороших вітрів» — обрізки мотузок, зв'язані у вузол, над якими промовляли певні заклинання. Естонські мореплавці вірили, що фінські чаклуни можуть переганяти бурі та шторми до сусідів. Уважалося, що вони здатні заховати силу вітру в три вузли. Якщо розв'язати перший вузлик, подує легкий вітерець, якщо другий — на волю вирветься сильний вітер, а третій вузлик містить у собі шторм і ураган [1; 2].

Проте зовсім не кожному нитку можна використовувати в магічних обрядових діях, пов'язаних із фіксацією сакральної інформації — для цього існують різні матеріали. Для простої нитки беруть дику коноплю або кропиву. Також використовуються червона шерсть і шовкові волокна. Їх застосовують з лікувальною метою, нав'язуючи на зап'ястки та щиколотки хворого. У такому разі нитка обов'язково має бути червоного кольору. Найліпше, якщо вона буде вовняна — червона вовняна нитка легше і швидше за інші відновлює нормальний кровообіг — це запорука швидкого одужання та здоров'я.

У давнину вважалося, що вузли, нав'язані на зброю, надають їй особливих властивостей: підвищеної твердості та влучності. Також існували повір'я, що завдяки плетінню вузлів можна впоратися зі зброєю ворога, зробити її безсилою і марною.

Нагадування про давнє вузликове листування залишилося в сучасній мові, фольклорі, пам'ятках культури. Ще й нині використовуються словосполучення: «вузлики на пам'ять», «це пов'язано із цим», «говориш плутано», «зав'язка сюжетної лінії», «розв'язка сюжету», — а також: «клубок пісень», «нитка оповідання», «розв'язати проблему» та ін. Збереглися й прислів'я, які свідчать про побутову давнину вузликового письма, наприклад: «Що знала, то сказала, на нитку нанизала» [2].

У народних казках Іван-царевич, перш ніж вирушити в подорож, отримував клубок від баби Яги. Розмотуючи його, він читав вузлові записи і таким чином дізнавався, як дістатися до потрібного йому місця. Казка про клубок баби Яги дозволяє припустити, що сама баба Яга заснувала першу бібліотеку, зберігаючи клубки — носії інформації.

Історичні дані свідчать, що в стародавніх слов'ян були клубки з різним змістовним наповненням. Існували вузелкові письмена, що містили географічні відомості, клубки міфів і релігійних язичницьких гімнів, заклинань. Зберігалися ці клубки в спеціальних берестяних коробах. І, можливо, звідси, походить вислів «набрехати з три короби», який міг виникнути в той час, коли міфи зберігалися в клубках у спеціально пристосованих для цього коробах. У клубок наuzzi змотувалися за допомогою устя. Усть — спеціальна дерев'яна паличка, яку вважали особливим родовим надбанням. На усть намотували не тільки нитки оповідань і в'язали розмову, плели словеса, але й «зав'язували» болі та душевні муки. Звідси вислів — «Намотати вязь на усть» [2]. У сучасному трактуванні звучить як «намотати на вус».

Про священні вузликові листи є згадка і в карело-фінському епосі «Калевала»:

Назбирав мені пісень дощик,
Мені навівяв пісень вітер,
Принесли морські хвилі...
Я в один клубок змотав їх,
І в одну зв'язав я нитку...
І в коморі під покровом
У мідній скриньці їх сховав [2].

У фольклорному записі Еліаса Леннрота — збирача «Калевали» — є рядки, записані ним від відомого співака рун Архипа Іванова-Пертунена [2]. Він співав їх як зачин перед виконанням рун:

Ось розв'язую вузол,
Ось клубочок розпускаю,
Заспіваю пісню з кращих,
З прекрасних виконаю... [2].

У Литві збереглися знахарські клубки ниток з вузлами, де колір відповідав процедурам лікування, рекомендованим хворому: білий — холод, червоний — сухе тепло, помаранчевий — припарки, жовтий — віск, зелений — трав'яні настої. Це свідчить про достатньо високий ступінь розвитку системи кодування інформації — певний смисл надавали не лише знакам, але й кольору.

У Латвії використовувалися вузликові календарі з народними святами, якими успішно користувалися мешканці поселення.

Знавець литовських народних звичаїв, доктор біологічних наук Е. Шимкунайте зазначає, що початок тексту позначався двома вузлами, на зразок сучасного скрипкового ключа в нотах. Щоб знайти початок нитки, потрібно було розмотати весь клубочок і почати читати з іншого кінця, який був прив'язаний до дерев'яної палички. На такі клубочки наспівували багато пісень.

У яблуневого садку.
Як складено, так і заспіваю,
Про запас в клубок сов'ю.
І піду в сім'ю чужу –
Усе проспіване візьму:
Житиметься весело... [2].

У кельтів сліди вузликового письма були чіткіші. Відомі, наприклад, візерунки, які й понині зображуються на в'язаних рибальських светрах в Ірландії [1].

На території сучасного Перу в давнину існувала держава древніх інків, котрі зберігали й передавали інформацію за допомогою кіпу — вузликового письма, яким володіли тільки особливі люди — «в'язателі вузлів».

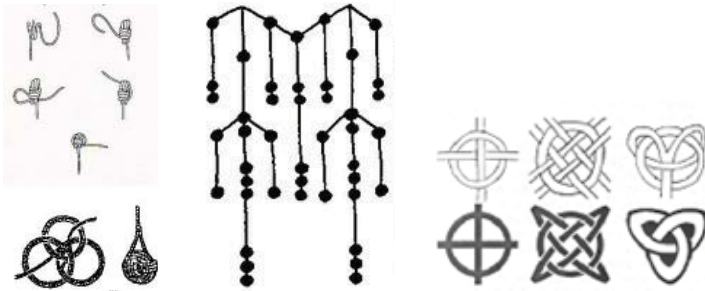

Рис. 1. Наузи

Рис. 2. Кельтські вузлики
(Ірландський манускрипт «Книга Келлів») [5].

Прилад для кіпу складався зі шнура та прив'язаної до нього системи ниток, підвісок різного кольору і товщини. Інформація передавалася за допомогою визначеної системи вузликів. Отримати інформацію можна було тільки за умови знання кодових вузликових позначень. Отримувач інформаційного контенту визначав: товщину і колір нитки, кількість, розмір, спосіб в'язання, розташування на ній вузликів. Використовувалися простий і фламандський вузли (до 9 штук на нитці), та складний вузлик (до 9 витків кожний). Нитки були 13 кольорів (з урахуванням відтінків), причому використовувалися й одноколірні, й дво-триколірні. Дослідники визначили, що тільки один кіпу з означеним набором елементів надає 365 535 720 353 комбінацій, а завдяки введенню додаткових ниток кількість комбінацій стрімко збільшується. Коли конкістадори зруйнували країну інків, загинуло багато творів писемності, відновити які неможливо. Але по тому, що залишилося, вчені намагаються дізнатися про минуле інків [9].

Найвідоміший у світі кіпу — послання Атауальпою, останнього правителя імперії інків. Перед стратою він встиг таємно переправити з ув'язнення лист, який являв собою прикріплену до бруска золоту нитку з тринадцятьма вузлами. Після цього всі залишки золота інків, які ще не встигли забрати іспанці, зникли. І місце їх знаходження не відоме й нині [4].

Іспанці оголосили кіпу об'єктом язичницького поклоніння, хоча самі були впевнені, що в них міститься важлива інформація. Але спроби розшифрувати кіпу не мали результатів. Найвидатніші фахівці з тайнопису безуспішно билися над вузликами. В інків були спеціальні люди — кіпукамайокі (хранителі кіпу), які могли отримувати необхідну інформацію, з неймовірною швидкістю перебираючи пальцями вузлики. Але вони непорушно зберігали свої таємниці. У храмі древнього міста Пачакамак знайдено кіпу вагою 6 кг, яке, згідно з оцінками експертів, могло містити інформацію, що за обсягом відповідає багатотомному довідникові.

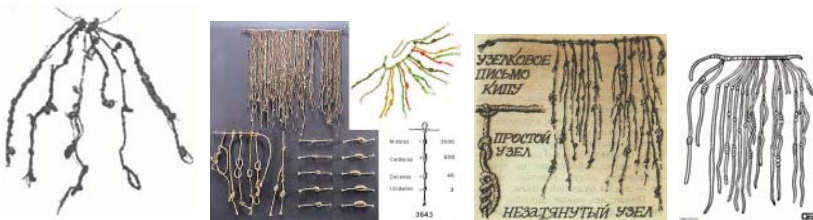

Рис. 3. Кіпу

Отже, в імперії інків вузликове письмо — кіпу — відіграло важливу комунікаційну роль в управлінні державою.

Не менше значення вузликова комунікація мала в Китаї. Історія китайських вузликів тісно пов'язана із загальним

розвитком китайської цивілізації. У китайській культурі йдеться про зав'язування мотузок у вузли для запису різної інформації. Щоб відзначити незначну подію, зав'язували маленький вузлик, важливу — великий. У початковий період китайської цивілізації люди шанували мотузку. Саме слово «мотузка» (шен) вимовляється по-китайськи як і слово «божество». Повна назва китайського вузлика — традиційний декоративний китайський вузлик. Китайські ієрогліфічні символи «Джи» (вузол) та «Джі» (багатий, успішний) містять у собі молитви людей про щастя й успіх, здоров'я та довголіття, матеріальний достаток, щастя родичів і ближніх, про радість і веселощі [6]. Китайський вузол і нині є символом молитви про щастя й удачу. За формою «вузлик щастя» дуже нагадує єгипетський символ вічного життя анкх і тіет — давньоєгипетський символ богині Ісіди. Тіет, або «вузол Ісіди», нагадує анкх, окрім горизонтальних перекладин, які опущені вниз [16]. Його значення — «благополуччя» або «життя», він зображувався на одязі єгипетських богів. Подібність форми можемо побачити і з українським оберегом — лялькою мотанкою, яка символізує здоров'я родини, зв'язок з предками, — та рунічним знаком одал, який охороняє сімейну спадщину, зміцнює стосунки між членами родини, допомагає, коли виникають проблеми зі здоров'ям старших у сім'ї.

Рис. 4. Руна Одал

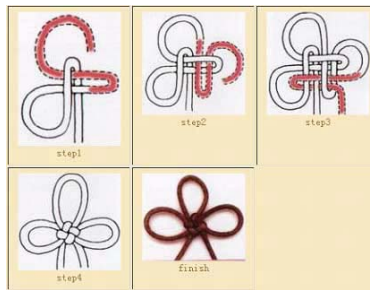

Рис. 5. Китайський вузлик на щастя

Рис. 6. Єгипетський анкх

Рис. 7. Єгипетський Тієт

Рис. 8. Українська мотанка

Скандинави вважають, що рунічні написи тісно пов'язані з вузликовим письмом: в «Оповіді про Сігурдріфе» говориться: «Руни слів ти знай — Їх і в'ють, їх і ткуть, їх всі відразу зводять», — та: «Руни гірські пам'ятай... На долоні їх виведи, вий навколо тіла» [7].

Деякі рунічні написи оформлюють у вигляді вузликів, нерідко трапляються на поминальних рунічних каменях [7; 8].

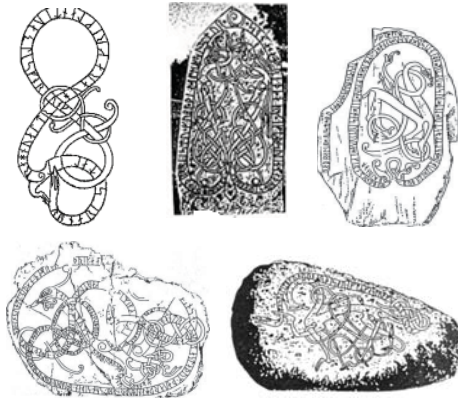

Рис. 9. Рунічні написи на каменях у вигляді вузликів

Рунічною технікою, перехідною від використання окремих рун до гальдраставів (поєднання в єдиний рунічний знак декількох рун), є техніка в'язаних рун. В'язаною руною називається став (складний знак), що являє собою кілька рун, сплених у єдиний

символ. В'язані руни використовувалися з метою передачі великого обсягу інформації за допомогою єдиного знаку [7].

Здебільшого випадках в'язані руни складаються в єдиний інформаційний контент і об'єднують значення кожної руни, проте саме сплетіння їх в один знак привносить у їхню дію щось нове. По-перше, це пов'язано з тим, що напис перетворюється при цьому на єдине ціле, а по-друге, при сплетенні декількох (навіть двох) рун нерідко в підсумковому символі можна виявити нові руни [3; 10; 11; 12; 13; 15].

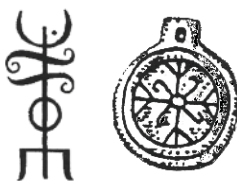

Рис. 10. В'язані руни

Отже, в доісторичні часи люди знайшли найпростіший спосіб фіксації та передачі інформації за допомогою зав'язаних на мотузку вузликів. Можемо зазначити, що вузликове плетіння було однією з первинних форм документальної комунікації.

Символьна вузликова комунікація набула продовження у рунічних знаках. У подальших дослідженнях необхідно проводити ґрунтовний аналіз символічного значення рунічних гальдрастатів і перспективи використання вузлика в побуті українців, тому що і яскраво-червоний витончений китайський вузлик, і анкх — знак єгипетської культури, й відома впродовж тисячоліть українська мотанка фіксують і передають інформацію про найважливіші людські цінності — здоров'я, захист, добробут і вдачу.

Список літератури

1. Антропов Д. М. Как завязывать узлы: 38 надежных испытанных узлов / Д. М. Антропов. — М., 1995. — 129 с.
2. Барашков А. Узелковое письмо древних славян / А. Барашков // Наука и религия. — 1992. — №4-5. — С. 12-16.
3. Гриневич Г. С. Праславянская письменность. Результаты дешифровки / Г. С. Гриневич. — М., 1999. — Т. 2. — С. 15.
4. Инка Гарсиласо де ла Вега. «История государства Инков» / Инка Гарсиласо де ла Вега. — Л., 1974. — С. 290.
5. Келлская книга (Книга Колумбы) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/encCelt/113-1.htm>. — Загл. с экрана.
6. Китайское узелковое письмо — древнейшая форма искусства [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.epochtimes.ru/content/view/49325/4>. — Загл. с экрана.

7. Макаев Э. А. Язык древнейших рунических надписей / Э. А. Макаев. — М., 1965. — 180 с.
8. Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи / Е. А. Мельникова. — М. : Вост. литература, 2001. — 255 с.
9. Мифы, предания и легенды острова Пасхи / Сост. пер. предисл. и прим. И. К. Федоровой. — М. : Наука, 1978. — 328 с.
10. Петухов Ю. Д. Тайны древних руссов / Ю. Д. Петухов. — М. : Вече, 2011. — 416 с.
11. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. — М. : Наука. — 480 с.
12. Свиридова И. И. Культура и история. Славянский мир / И. И. Свиридова. — М. : Индрик, 1997. — 272 с.
13. Серяков М. Л. Русская дохристианская письменность / М. Л. Серяков. — СПб., 1997. — 240 с.
14. Тьет [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B8%D0%B5%D1%82>. — Загл. с экрана.
15. Чудинов В. А. Славянская докирилловская письменность. История дешифровки / В. А. Чудинов. — М., 2000. — Ч. 2. — С. 83.
16. Шуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен» / Ю. К. Шуцкий. — М. : Наука, 1993. — 583 с.

Надійшла до редколегії 08.02.2013 р.